

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні

ПРОСКУРІНА ЛЮБОВ МИКОЛАЇВНА

УДК 811.161.1'276.6

**ТЕРМІНОЛОГІЧНА ПІДСИСТЕМА РОСІЙСЬКОЇ МОВИ «РЕМОНТ
ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ»: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 10.02.02 – російська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Працю виконано у відділі російської мови Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Бріцин Віктор Михайлович,
заступник директора з наукової роботи
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні
НАН України

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Тропіна Ніна Павлівна,
завідувач кафедри російської мови та загального
мовознавства Херсонського державного університету

кандидат філологічних наук, доцент
Зикун Наталія Іванівна,
завідувач кафедри української словесності
та культури Університету державної
фіскальної служби України

Захист відбудеться 20 грудня 2016 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.172.01 в Інституті мовознавства імені О. О. Потебні НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4.

Автореферат розіслано 17 листопада 2016 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

В. І. Ярмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

У системі наукових термінологій помітне місце посідає авіаційна термінологія, яка, незважаючи на світову значущість, досліджена в російській мові лише частково (наприклад, в аспекті перекладу, аналізу епонімічних одиниць, аббревіації), деякі її об'ємні фрагменти взагалі залишилися поза увагою фахівців. До таких майже не описаних складників авіаційної термінології належить підсистема «Ремонт літальних апаратів» (РЛА).

Термінологія РЛА – одна з сучасних термінологічних підсистем комплексного типу, що формуються під впливом процесів глобалізації, втілюють досягнення декількох галузей знань і сфер діяльності, а також вирізняються значною номінативною активністю. Вивчення закономірностей творення і функціонування термінів у таких терміносистемах має особливу **актуальність**, оскільки дає змогу не тільки комплексно описати термінологічний апарат підсистеми, але й зробити узагальнення щодо можливої методики аналізу складних за природою терміносистем, що буде сприяти розвитку теорії термінознавства. Зокрема, фактичний матеріал дає можливість продемонструвати потенціал когнітивної лінгвістики у систематизації галузевих терміносистем, а опис термінології РЛА як системи сприяє поглибленню уявлень про шляхи уточнення дефініцій, тлумачень термінів у термінологічних словниках, гармонізації термінології.

Здобутки сучасного мовознавства створюють широкі можливості для розв'язання різноманітних завдань загального термінознавства, демонструють здатність забезпечити найрізноманітніші практичні запити всіх галузей науки і техніки (О. Вюстер, О. С. Герд, С. В. Гриньов, Б. М. Головін, В. П. Даниленко, А. С. Д'яков, М. С. Зарицький, Л. В. Івіна, Т. Л. Канделакі, Т. Р. Кияк, І. М. Кочан, В. М. Лейчик, Л. О. Манерко, Т. С. Пристайко, Л. О. Симоненко, В. А. Татаринів, С. Д. Шелов та ін.). Особливої ваги набувають дослідження новітніх семантичних процесів, особливостей організації галузевих термінологічних систем, процесів термінотворення (М. М. Бондарчук, Т. М. Дятчук, Ю. Р. Олещенко, Т. С. Пристайко, В. М. Прохорова, І. О. Хребтова). Новим у комплексному аналізі галузевих термінологій стало використання методів когнітивного термінознавства (Л. М. Алексєєва, М. М. Володіна, О. Й. Голованова, Т. В. Дроздова, Л. В. Івіна, О. С. Кубрякова, В. Ф. Новодранова, Л. О. Манерко, Ю. О. Прохоров, В. А. Татаринів, Т. С. Пристайко та ін.). Когнітивні методи широко використовуються науковцями в поєднанні з семантичними та ономазіологічними (праці М. М. Болдирєва, І. С. Гавриліної, О. Й. Голованової, Т. В. Дроздової, Л. В. Івіної, І. М. Кочан, Л. О. Манерко, Г. В. Наконечної, Л. С. Рудинської, Ю. Є. Уткіної, О. І. Южакової та ін.).

Зазначені та інші сучасні праці з термінознавства стали теоретичною базою виконаного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової теми «Когнітивно-прагматична структура наукового тексту в аспекті викладання української та російської мов як іноземних», яка розробляється кафедрою філологічних та природничих дисциплін факультету по

роботі з іноземними студентами Національного авіаційного університету (№ 64/23.01.01 державної реєстрації). Тему роботи затверджено на засіданні вченої ради Національного авіаційного університету (протокол № 4 від 26 березня 2014 року). Уточнену редакцію теми дослідження затверджено на засіданні бюро наукової ради «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності» при Інституті мовознавства НАН України (протокол № 2 від 19 квітня 2016 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає в проведенні комплексного аналізу термінології РЛА в системному та когнітивному аспектах.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі **завдання**:

1) розкрити та схарактеризувати сутність методів когнітивного термінознавства та їхню роль у розвитку науки про термін і в аналізі термінології РЛА (ТРЛА);

2) провести стратифікацію термінолексики, розділивши досліджувані одиниці на міжнаукові, вузькогалузеві, загальнонаукові, загальнотехнічні та загальноповивані лексичні страти;

3) визначити функціонально-семантичні типи термінів РЛА;

4) виявити екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники виникнення, а також становлення ТРЛА;

5) розкрити концептуальний потенціал поняття «ремонт», побудувати концептуальну модель підсистеми РЛА з метою визначення її інформаційного обсягу на підставі виділення категорійних, базових, опорних концептів;

6) розробити динамічну концептуальну модель (сценарій) науково-виробничої сфери РЛА, на базі якої показати своєрідність системних зв'язків у ТРЛА за допомогою структурно-семантичного фрейму;

7) описати семантичні процеси, притаманні термінам РЛА;

8) проаналізувати способи утворення номінацій комплексної ТРЛА, визначити продуктивні формально-семантичні та морфолого-синтаксичні моделі.

Об'єктом дослідження є один із фрагментів російської авіаційної термінології, а саме терміни підсистеми «Ремонт літальних апаратів».

Предметом дослідження є особливості системної організації термінів РЛА, екстралінгвістичні, лінгвістичні, семантичні, еволютивні, структурні (формальні), а також інші характеристики ТРЛА.

Матеріалом дослідження є близько 3700 термінів і терміносполук у галузі РЛА. Джерельною базою для формування термінокорпусу є авіаційні та політехнічні словники (тлумачні, перекладні), навчальні посібники й підручники з ремонту ЛА, Міжнародні стандарти ІСАО, а також науково-теоретичні та науково-популярні журнали й опубліковані конспекти лекцій викладачів Національного авіаційного університету та Московського державного технічного університету цивільної авіації з відповідних дисциплін.

Методи і прийоми дослідження. Поставлені завдання, загальний напрямок та етапи дослідження визначили застосування відповідних методів аналізу. У процесі опрацювання наукової літератури та фактичного матеріалу був використаний аналітичний метод. Лінгвістичні методи (семантичний, структурний) залучені для дослідження семантичної та формальної структури терміна як лексичної одиниці

мови. Описовий метод використаний при поясненні особливостей побудови термінологічних номінацій, мовної класифікації та лексико-семантичної інтерпретації аналізованих одиниць. Елементи дистрибутивного аналізу дали змогу розкрити зв'язки та відношення між мовними елементами; метод компонентного аналізу було залучено для розкриття семантичної структури значення терміна. Когнітивний підхід (зокрема, фреймовий) забезпечив об'єктивне визначення меж та інформаційного обсягу концептосфери *Ремонт ЛА*, опис формування досліджуваної концептосфери та її складників – концептів вищого (категоріальних, базових, опорних) і нижчого порядків (субконцептів, слотів). Методика аналізу концептуальної метафори дозволила розкрити професійну картину світу фахівців з ремонту літальних апаратів. Кількісні підрахунки використані для виявлення продуктивних синтаксичних та дериваційних моделей.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що:

– *уперше* в термінознавстві виділено та досліджено корпус термінів РЛА з залученням різних когнітивних моделей опису (динамічного і структурно-семантичного фреймів), досліджено екстралінгвістичні фактори формування і розвитку підсистеми РЛА, проведено функціонально-семантичну стратифікацію термінів, простежено особливості семантичних параметрів термінології, рівень її синтаксичної уніфікованості;

- *уведено поняття* професійної метафоричної картини світу, яка відрізняється від індивідуальної метафоричної картини світу;

- описано роль словотворчих процесів у формуванні концептуальної структури і тенденції розвитку комплексних терміносистем, зокрема, розкрито роль префіксів російської мови у формуванні концептуальної структури технічної термінології;

- *удосконалено* поняттєво-термінологічний апарат когнітивної лінгвістики, зокрема, уведено поняття «мікросценарій» та «епізод» для виділення структурно-семантичних блоків динамічного фрейму.

Теоретичне значення виконаної дисертації полягає в тому, що її результати є внеском у подальший розвиток термінознавства і сприяють удосконаленню методів дослідження терміносистем за допомогою методів когнітивної лінгвістики – фреймового аналізу (зокрема, сценарного фрейму). Отримані результати поглиблюють знання про сучасні комплексні галузеві терміносистеми, їхні поняттєві та мовні особливості, парадигматичні та синтагматичні відношення в них, а також про специфіку сучасного галузевого термінотворення. Дисертація є також певним внеском у розвиток галузевого термінознавства, зокрема, авіаційної термінології.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що отримані результати сприятимуть унормуванню та впорядкуванню найважливішої галузі авіаційної термінології. Отримані дані можуть бути використані в процесі укладання довідників, термінологічних мінімумів, дво(три)мовних словників, в укладанні підручника фреймового типу з навчання наукового стилю мови студентів-іноземців за спеціальністю «Інженер-механік літальних апаратів». Матеріали дисертації можуть бути використані для створення курсів лекцій та навчальних посібників за

тематикою «Технічне обслуговування і ремонт літальних апаратів», «Історія, методологія і сучасні проблеми експлуатації авіаційної та космічної техніки» та ін.

Особистий внесок здобувача. Дисертація, автореферат та опубліковані статті, в яких викладено основні положення наукової роботи, виконані здобувачем самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри філологічних та природничих дисциплін Національного авіаційного університету. За тематикою дисертації були підготовлені доповіді на 11 міжнародних конференціях: «Лексико-граматичні інновації в сучасних східнослов'янських мовах» (Дніпропетровськ, 2007), «Нормативное и описательное терминоведение» (Москва, 2007); «Лексико-граматичні інновації в сучасних східнослов'янських мовах» (Дніпропетровськ, 2009); «Лексико-граматичні інновації в сучасних східнослов'янських мовах» (Дніпропетровськ, 2011); «Теорія і технологія іншомовної освіти», (Київ, 2011); «Севастопольські Кирило-Мефодієвські читання (Севастополь, 2011), «Семантика и прагматика языковых единиц в антропоцентрической парадигме» (Сімферополь, 2011); «Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів» (Київ, 2013); «Лексико-граматичні інновації в сучасних східнослов'янських мовах» (Дніпропетровськ, 2013); «Русистика сьогодні: інтра- та екстралінгвістичні проблеми» (Херсон, 2013); «Языки профессиональной коммуникации» (Челябінськ, 2013).

Публікації. Проблематика, теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження викладено в 16 публікаціях. Із них 7 статей надруковано у фахових наукових виданнях, затверджених ДАК України, 2 публікації – у зарубіжних виданнях, 1 стаття – у збірнику наукових праць, 6 тез – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку умовних скорочень, бібліографічного списку, який містить 291 позицію, додатків. Список джерел ілюстративного матеріалу налічує 43 найменування. Загальний обсяг роботи – 281 сторінка, з яких 205 сторінок основного тексту. Матеріал дослідження узагальнено в 2 схемах, 16 таблицях (Додатки А, Б).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність досліджуваних проблем, пов'язаних з особливостями розвитку сучасних комплексних термінологій, проаналізовано ступінь їхнього опрацювання в науковій літературі, сформульовано мету і завдання роботи, визначено об'єкт і предмет дослідження, подано відомості про джерела спеціального фахового матеріалу, прокоментовано методи, застосовані в роботі, схарактеризовано наукову новизну дисертації, особистий внесок здобувача в розробку цієї теми, окреслено теоретичне й практичне значення отриманих результатів та форми їхньої апробації, описано структуру праці.

У першому розділі «Комплексні терміносистеми та сучасні методи їхнього аналізу» розглянуто питання формування комплексних терміносистем на прикладі підсистеми російської мови «Ремонт літальних апаратів» та сучасні методи їхнього опрацювання з акцентуванням уваги на когнітивних методах, окреслено коло понять, найважливіших для метамови праці, запропоновано їхнє робоче визначення.

У зв'язку з активним упровадженням методів когнітивної лінгвістики, уточнено ключові визначення термінознавства (термін, термінологія, терміносистема). Під терміном ми розуміємо основну одиницю науки, мовний знак, який представляє когнітивно-інформаційну структуру, частину спеціального знання і слугує для комунікації між фахівцями певної галузі. Терміни, що формують концептосферу *Ремонт ЛА*, є невід'ємною частиною технічної концептосфери, що визначено також як виробничо-технічний стиль (Ф. М. Березін, Б. М. Головін, О. К. Панфілов, З. Я. Ісаєва).

Поняття «термінологія» і «терміносистема» відрізняються ступенем упорядкованості, рівнем уніфікованості термінів (Б. Н. Головін, Т. Р. Кияк, В. М. Лейчик, Л. О. Манерко). Вимоги до терміна (дефінітивність, однозначність, нейтральність, стислість тощо) пояснено прагненням фахівців висловити концептуальні межі терміноконцепта в умовах необхідності мовної економії. Під термінологією ремонту літальних апаратів ми розуміємо сукупність зафіксованих у наукових текстах з РЛА специфічних для визначеної галузі наукових і технічних термінів РЛА, а також термінів з інших наук (природничих, точних, економічних і так далі), що належать до концептуального простору РЛА.

Для визначення інформаційного (концептуального) обсягу ТРЛА використано фреймовий підхід. Під фреймом ми розуміємо як засіб організації всіх накопичених знань з РЛА, так і структуру окремого концепту. Найменшою одиницею внутрішньої структури фрейму є слот, який може розглядатися як більш деталізований фрейм. Для поглибленого аналізу термінології вважаємо доцільним використання чотирьох різновидів фреймів (класифікаційний фрейм, динамічний фрейм (сценарій), структурно-семантичний і фрейм семантики слова). Різні типи фреймів дозволяють обґрунтувати відбір термінологічних одиниць до термінологічного корпусу РЛА. З метою аналізу універсального культурного концепту *Ремонт* був використаний фрейм семантики слова, який дозволяє зрозуміти особливості наукової картини світу РЛА та її концептуальну структуру: комплекс категоріальних, базових і опорних концептів, взаємозв'язок між ними.

Класифікаційний фрейм є загальною графічною структурою галузі, закріпленою в її фундаментальних категоріальних, базових і опорних концептах. Ці концепти є основою для подальшого поділу оперативних одиниць РЛА – субконцептів і слотів нижчих рівнів.

У сценарному фреймі слоти заповнені подіями в певній послідовності. Сценарій здебільшого репрезентовано словами, у значенні яких закладена певна динаміка розвитку подій, схема будь-яких дій. Це, зазвичай, віддієслівні іменники та іменники з семантикою дії. Ремонт – це, насамперед, дія, процес, які відбуваються поетапно, за певною схемою і являють собою певну сукупність процедур. Отже, в аналізі концептосфери *Ремонт ЛА* процедурне подання знань є логічно

обґрунтованим і доцільним. Ефективність використання сценарного фрейму для виявлення когнітивних засад розбудови терміносистем була доведена І. С. Гавриліною, І. О. Громовою, Л. А. Липіліною, Л. В. Івіною.

У сучасних комплексних терміносистемах велике функціональне навантаження мають комплексні терміни, в яких для позначення багатьох понять використовуються як елементи терміни різних наук (*абразивное изнашивание, случайные вариации наработок, вектор перегрузки, интенсивность отказов, катодная очистка*). У термінології РЛА близько 70% багатокомпонентних термінів є комплексними. Тому, залежно від структури, було виділено однослівні терміни та терміноелементи.

Функціонально-семантична стратифікація термінолексики РЛА на основі теорії Т. С. Пристайко за сферами вживання дозволила зробити висновок, що основним матеріалом для утворення термінів у галузі РЛА служить загальнотехнічна лексика, а також лексика загальнонаукового та міжнаукового шарів. Загальнонавчальні слова активно використовуються в утворенні складників вузькоспеціальних одиниць (*камера предварительной промывки, ванна лудильная, открытая выдержка, скрытый дефект, слой высокодисперсный*). Термінологія РЛА є політехнічною, вторинною щодо суміжних технічних терміносистем, що відображає спільність і взаємозв'язок розвитку різних галузей техніки.

Крім термінів, виділені такі функціонально-семантичні типи номінативних одиниць, що формують ТРЛА: передтерміни 1) описові звороти (*малые по раскрытию на поверхности трещины, локальные зоны с пониженными механическими свойствами*); 2) сурядні сполучення (*поверхностные зазоры между якорем и сердечником, взаимная спектральная плотность нормальной и тангенциальной составляющих*); 3) сполучення, що містять дієприкметникові звороти (*колебания конструкции, имеющие стохастический характер; трещины, ориентированные вдоль поверхности луча; нагрузки, возникающие от маневренных перегрузок*); 4) професіоналізми (*заделка трещины, «завершенность троса», «зависание» клапанов, машины типа «литмо-перфо», так называемая «водородная хрупкость»*). Символознаки використовують в описі розрахунків як складників термінів (*Fe-импульсы*) або самостійних одиниць, що позначають насамперед величини (*Tг – годовой налет, Ркл – усилие, прилагаемое к ключу при затягивании болта*).

З урахуванням екстралінгвістичних та лінгвістичних чинників запропоновано періодизацію розвитку російської термінології РЛА. До 1912 року – розвиток наукової теоретичної бази, що дала поштовх літакобудуванню, визначення найбільш раціональної конструкції та матеріалів. Цей період позначено стихійно-прикладним розвитком лексики з ремонту ЛА. 1912 рік – 30-ті роки ХХ століття – поява суцільнометалевого ЛА, організація авіаційного виробництва, початок стихійного вироблення принципів РЛА, технологічних процесів, стратегії ремонту. 1930 – 1980 рр. – поява самостійних авіаремонтних підприємств. Науково-технічні аспекти капітального ремонту ЛА широко висвітлені в літературі, видано десятки довідників, підручників, навчальних посібників, які відрізняються високим ступенем спеціалізації. З 80-х років до теперішнього часу – розробка теорії

авіаремонтного виробництва: опис теорії за допомогою термінів цієї науки, виявлення загальних закономірностей. На початку ХХІ століття РЛА стає однією з провідних технічних галузей з розвинутим поняттєвим апаратом.

У другому розділі «Структурні, системні та семантичні параметри концептосфери *Ремонт літальних апаратів*» зазначено, що концептосфера *Ремонт ЛА* є складником концептосфери авіації, яка є частиною загальнонаукової картини світу, подано наукове обґрунтування важливості вивчення термінів у когнітивному та системному аспектах, описано процедури структурно-семантичного аналізу термінів на основі розгорнутого сценарію концептосфери *Ремонт ЛА*, досліджено явища антонімії, синонімії, гіперо-гіпонімії.

Використання **фрейму семантики слова** дозволило виявити первинні або вершинні рівні (вузли) фрейму універсального технічного концепту Ремонт, фундаментальної категорії культури, науки і техніки, необхідні під час ремонту будь-якого матеріального об'єкта, що сприяло глибшому розумінню процесів формування концептосфери *Ремонт ЛА* – науки про ремонт певного типу техніки.

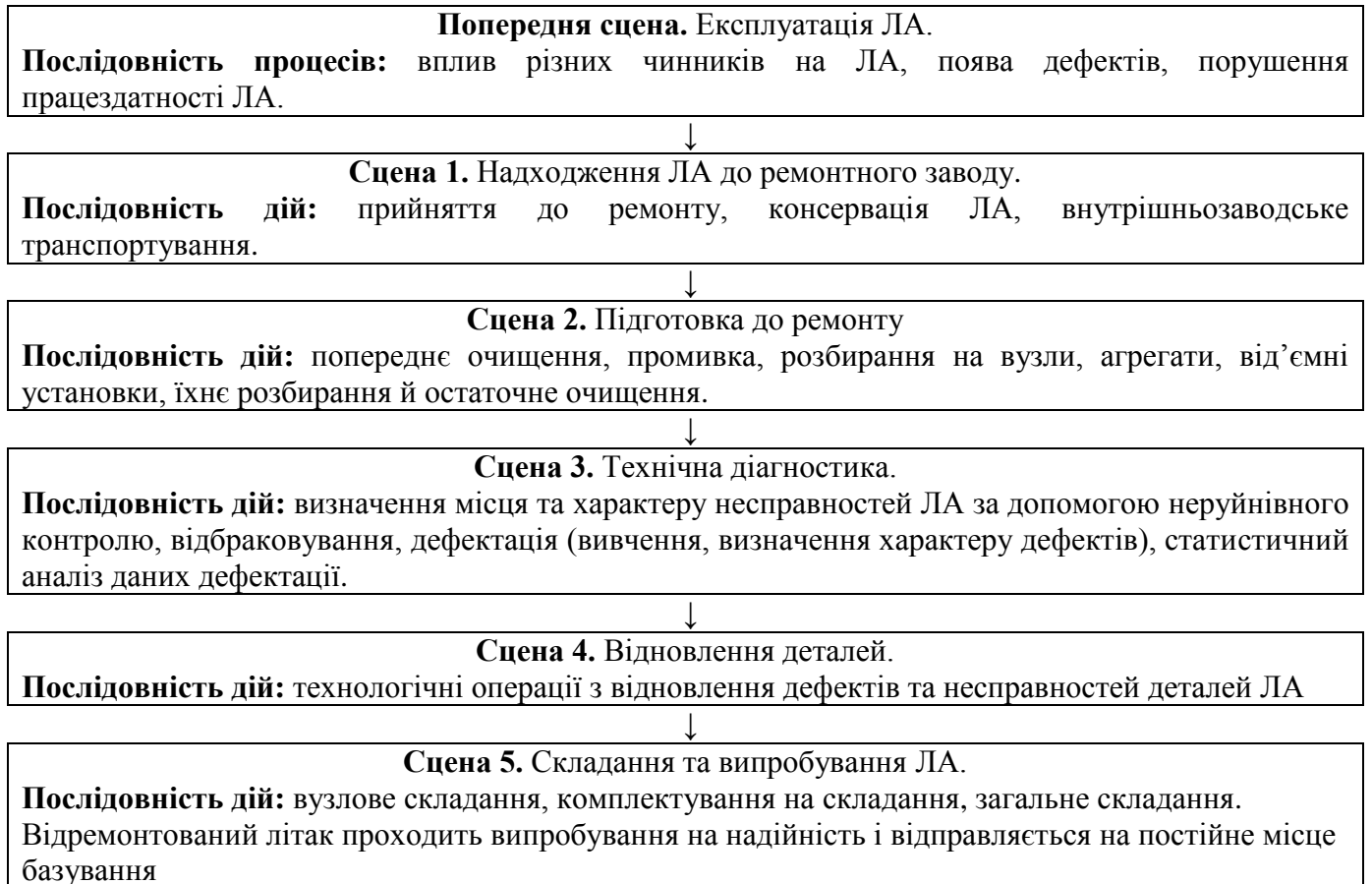
За допомогою **концептуальної моделі** встановлено концептуальні межі підсистеми РЛА, виділено категорійні (2), базові (4) та опорні (14) концепти, які деталізовані в субконцептах і слотах; виявлено функціональні відношення між концептами вищих і нижчих рівнів у загальному вигляді, їхню ієрархічність і визначено коло значень термінології РЛА. Концептуальна схема РЛА була розглянута як фрагмент загальної наукової картини світу на тлі інших складників концептуальної моделі світу.

Концептуальна модель термінології РЛА

Суперконцепти, або категорійні концепти	Базові концепти	Опорні концепти
Об'єкт ремонту	Конструкція та технічні особливості ЛА (488)	1. Елементи конструкції (деталі, вузли) ЛА
		2. Конструкційні та експлуатаційні характеристики ЛА
	Дефекти та відмови ЛА (513)	3. Причини появи дефектів. Процеси руйнування
		4. Види дефектів ЛА
		5. Види відмов ЛА
		6. Методи запобігання дефектам ЛА
Організація ремонту	Виробничий процес ремонту ЛА (1900)	7. Засоби ремонту ЛА
		8. Види виробничого процесу ремонту ЛА
		9. Технологічні процеси ремонту ЛА (засоби ремонту ЛА)
		10. Кадровий склад авіаремонтного підприємства
		11. Документація авіаремонтного підприємства
	Наукова база ремонту ЛА (850)	12. Теоретична база технології ремонту ЛА
		13. Фізико-хімічні процеси руйнування та відновлення ЛА
		14. Економіка авіаремонтного підприємства

Рубрикатором концептуального виокремлення інформації **динамічної** концептуальної моделі виробничого процесу ремонту стає послідовність ремонтних дій (етапи та операції ремонту). Кожна сцена являє собою певний етап виробничого процесу ремонту і містить таку інформацію: причини цього виду діяльності (діагностика технічних дефектів, відновлення працездатності), умови діяльності (приміщення, обладнання, інструменти), певні методи і способи відновлення деталей, обладнання, матеріали, люди певних професій.

Динамічний фрейм термінології РЛА (сценарій)

Встановлення послідовності ремонтних операцій дозволило показати змістові зв'язки між елементами фреймових схем динамічного типу і простежити напрямки угруповання номінативних одиниць всередині виробничого процесу ремонту. Сценарій РЛА подано у вигляді п'яти сцен, які складають епізоди.

Динамічна концептуальна модель використана як база для аналізу організації субконцептів нижчих порядків і мовних одиниць навколо концептів нижчих порядків за допомогою **структурно-семантичних фреймів**, які організують знання про РЛА.

У розгорнутому сценарії кожна сцена стає базою для встановлення ієрархії фреймів. Субфрейми кожної сцени структурують інформацію, подану термінами галузі, про різні варіанти дій на кожному етапі виробничого процесу РЛА, а також про методи, засоби, способи цього різновиду діяльності. Детальне концептуальне розшифрування сцен дозволяє об'єктивно визначити взаємозв'язок між концептами

різного рівня на логічному рівні й подати окремі субконцепти і слоти як частини єдиної концептуальної системи такої сфери науково-практичної діяльності як РЛА. Структурно-семантичні блоки, які містять послідовність фаз технологічних операцій названо мікросценаріями.

Створення фреймових схем структурно-семантичного типу вирішує проблему відбору термінів РЛА з загального корпусу термінів виробництва та обслуговування ЛА, а також сприяє реєстрації термінологічного корпусу цієї галузі, що необхідно для подальшої роботи з термінологією (наприклад, в оформленні навчального словника з тематичним або гніздовим розташуванням матеріалу). У розділі зафіксовано ключові складники науки про ремонт ЛА та подана їхня ієрархічна репрезентація за допомогою засобів мовної об'єктивації елементів когнітивної моделі концептосфери *Ремонт ЛА*.

Відновлення змістових зв'язків між елементами фреймових схем структурно-семантичного типу здійснювалося шляхом виділення ядра концептів різних рівнів, внутрішньої та зовнішньої периферії фреймового ядра. Такий підхід дає можливість цілісно і системно відтворити його на двох рівнях, репрезентувати підсистему РЛА, проілюструвати семантичні, змістові й певною мірою синтаксичні зв'язки між елементами фреймів і субфреймів (а на рівні парадигматики – гіперо-гіпонімічні відношення), обґрунтувати відбір відповідних номінацій і констатувати стрункість та логічність термінології РЛА. Виділення диференційного семантичного компонента, що об'єднує елементи фреймів, демонструє причини «розгортання» концептуального «сувою» і дозволяє виявити загальні тенденції в концептуалізації науково-технічної сфери РЛА, системно відтворити її термінологічні стратуми, що підтверджує тезу про семантичну відкритість концептів: про можливість розвитку одних концептів на основі інших, а також їхню взаємодію. Аналіз засвідчує, що досліджувана терміносистема є багатоярусною фреймовою структурою, а фрейми, що утворюють цю структуру, перебувають у складних співвідношеннях між собою.

Вивчення семантичних параметрів термінології показало, що антонімічні відношення посилюють системність термінології РЛА. 212 антонімічних опозицій (тимчасові, векторні, просторово-орієнтаційні, кількісні) об'єднують 23 інтегральні семи («кількість», «орієнтаційні ознаки», «граничний стан» та ін.). Найбільшу кількість антонімічних опозицій виявлено в концептуальній зоні *Дефект ЛА* (67) і *Виробничий процес РЛА* (84).

Синонімічні ряди в підсистемі РЛА (142) виникають як наслідок варіювання. Серед них відзначено як омореферентні, так і парареферентні варіанти. 140 однослівних назв операцій, які перебувають на етапі переходу від професіоналізму до терміна, вважаємо омореферентними варіантами багатокomпонентних найменувань (*операція технологическая клепальная / клепка; операція технологическая слесарная шабровка / шабрение; операція технологическая паяльная / пайка*).

У третьому розділі «**Особливості творення термінів комплексних дисциплін (на матеріалі термінології РЛА)**» розглянуто основні способи творення термінів і терміноелементів у комплексній термінології РЛА.

У процесі дослідження було встановлено, що в термінології РЛА функціонує порівняно невелика кількість однослівних непохідних і похідних термінів (429 і 106 однослівних варіантів номінацій, які перебувають на стадії переходу від професіоналізму до терміна).

Синтаксичний спосіб утворення термінів є основним для творення термінів РЛА. Кількісно переважають бінарні терміни (1836 – 50%), утворені за допомогою 13 моделей. Атрибутивні конструкції складають 85% від кількості всіх двокомпонентних термінів. Трислівні терміни утворені за 33 моделями. Загалом виявлено 6 субстантивних моделей, 21 субстантивно-атрибутивну модель (з них 9 моделей містять прийменниковий зворот або прислівник), 67 моделей з використанням прийменників (*потери на трение, трение качения с проскальзыванием, коррозия под напряжением, микросхватывание при трении*). Різноманітність прийменникових моделей є характерною рисою ТРЛА. Багатокомпонентні утворення, що містять понад чотири компоненти, є комбінацією субстантивів і атрибутивів. Високий показник різноманітності моделей свідчить про стрімкий розвиток термінології внаслідок науково-технічного прогресу та процесів глобалізації, а також про низький рівень уніфікованості термінології РЛА.

Аналіз складу багатокомпонентних термінів показав, що в них експліцитно або імпліцитно виражені доміанти «ремонт» або «дефект» (*ремонт шасси, вварка нового участка, неисправность неустраняемая, деформация сжатия, усталостный излом*). У формуванні багатослівних комплексних термінів важливу роль відіграють базові науки: математика, фізика, хімія, металознавство, машинобудування. Такий склад зумовлений тим, що термінологія РЛА почала свій розвиток на базі виробництва ЛА і тісно з ним пов'язана. Визначено частотні моделі комплексних утворень: «фізика» + «математика» + «ремонт», «математика» + «ремонт», «фізика» + «матеріалознавство», «хімія» + «ремонт» (*атомный процент вакансий, диаметр резьбы, спектральная плотность мощности, вероятность заклинивания, волны упругой деформации*). Це дозволяє зробити висновки про політехнічну структуру підсистеми РЛА.

Лексико-семантичний спосіб творення термінів (метафоричне перенесення, метонімічне перенесення, звуження семантичного обсягу слів) також відіграє важливу роль у формуванні терміносистеми РЛА. Метафора в термінології РЛА відображає такі глобальні поняття, як частотність, швидкість, величина, оцінка. У вивчених джерелах виявлено 191 метафоричний термін. Їхній аналіз засвідчує, що до процесу метафоризації часто залучаються метафори-прикметники і дієприкметники, які виступають як уточнювальні компоненти (*«заторможенные» трещины, «стойкие» трещины, шагающий транспортер, пульсирующий транспортер*).

Основою термінологічної системи авіаремонтної діяльності є глобальна структурна метафора: термін служби літака називається *циклом життя самолета*. Цей антропоморфізований образ, власне, є вихідним фреймом, що структурно організовує і впорядковує термінологію РЛА, визначає вибір сфер-донорів – різних галузей людської діяльності, з яких запозичено метафори. Усього виділено 33 тематичні групи з метафоризованих термінів. У номінації основних ремонтних

характеристик, процесів, дефектів найбільшу групу склали антропоморфні метафори (122 – 64% від загальної кількості метафор).

Оскільки основою розвитку теорії авіаремонтного виробництва є уявлення про ремонт як про «лікування хвороби», серед термінів-метафор важливу роль відіграють терміни, пов'язані з медициною. Переважно дефекти деталей за аналогією описано як види захворювань або прояви хвороби (*подтеки, освидный износ, язвенная коррозия, пузыри, порезы профилей, вторичные рубцы излома, ожоги*). Однак, наприклад, *флюс* у технічній термінології – особлива речовина, технічна тканина. Назви технологічних процесів ремонту співвідносяться з функціями лікаря (*обработка шва, внешний осмотр, технологическая операция*).

Велику групу становлять метафоричні номінації, пов'язані з кравецькою справою, особливо з ремонтом одягу. Ці метафори охоплюють назви деталей інструментів (*алмазная ощупывающая иголка, катушка трансформатора*), технологічних операцій (*установка потайной заплаты с подсечкой, заплата внахлестку, шов*), видів дефектів (*гофр, складки*), характеристик деталей (*добротность контура*), причин утворення дефектів («*сшивка*» молекул металла).

Оскільки до розділу ремонту техніки належить відновлення дефектних поверхонь деталей, закономірними є метафоричні номінації, пов'язані з рельєфом. Зміни, що відбуваються на поверхні деталей ЛА під впливом руйнівних процесів, номінують за аналогією до назв елементів рельєфу (*эталон-пластинки с канавками, поле напряжений, вершины шевронов, кратеры, нагрузки с острым пиком на частоте f1, температурный рельеф*).

Велику групу складають найменування зі світу природи (*технологический климат, эхо-метод*), тваринного світу (*раковины, гнездо авиадвигателя, шлифовальная шкурка*), рослин (*водоохлаждающий ствол, фаски грибков*). Варто відзначити активність метафоричних номінацій, пов'язаних з водою, які утворюють градаційну систему (*источник разрушения, аккумулятивные струйки, радиоактивная струя, поток отказов, полуволны, волны деформации*).

Завдяки взаємозв'язку образів створюється професійна метафорична картина світу, яка сприяє комунікації між фахівцями, зацікавленими у використанні такої субмови, а здатність метафори відображати схожість дуже різних об'єктів допомагає розвитку як практичного, так і теоретичного мислення спеціалістів. Якщо індивідуальна метафорична картина світу знайомить нас із можливостями людського сприйняття, з унікальним внутрішнім світом людини, то професійна метафорична картина світу є інструментом об'єктивації знання про світ. Професійна метафорична картина світу репрезентована в термінах, які обслуговують певну сферу діяльності. У цьому відмінність наукової метафори від мистецької та побутової.

У складі ТРЛА виявлено також 9 метонімічних моделей (назва процесу → назва величини: *давление* (процес) – *избыточное давление, ударное давление* (величина); *нагрузка* (процес) – *ударная нагрузка* (величина); назва процесу → назва дефекту: *включение* (процес) – *неметаллические включения* (дефект); *выкрашивание* (процес) – *выкрашивание материала* (дефект) та ін.

Дослідження морфологічного способу творення термінів показало, що підсистемі РЛА притаманний процес спеціалізації афіксів, закріплення їх для вираження певного значення. Доведено, що терміни, утворені за допомогою префіксів (префіксальним, префіксально-суфіксальним, а також безафіксним способами), беруть участь у формуванні концептуальної структури ТРЛА. Суфіксальні деривати можуть вказувати на певну ономазіологічну категорію (процесуальність, предметність, якість). Для термінів-іменників найпродуктивнішими є суфікси, характерні для загальної наукової термінології. На осново- і словоскладання припадає 369 одиниць (10%).

Активним способом творення є абревіація, що пояснюється появою новітніх технологій, прагненням до мовної економії та оптимізації роботи ремонтників. У дисертації виділено номенклатурні (*СЕУ-1 – смывка эмульсионная*) і поняттєві абревіатури (*КВР – контрольно-восстановительные работы, Динк – диагностика и неразрушающий контроль, Тоир – техническое обслуживание и ремонт*). Активними є моделі: «іменник + абревіатура + числовий маркер», «словосполучення + абревіатура + числовий маркер» (*прибор ИАД 2 – импедансный акустический датчик, магнитный дефектоскоп МДА-3-408*). При цьому варто зазначити, що більшість абревіатур належить до вузькоспеціальної лексики ТРЛА.

ВИСНОВКИ

Дослідження ТРЛА, що налічує понад 3700 термінологічних одиниць, дало змогу зробити такі висновки:

1. Сучасне комплексне опрацювання термінологічної підсистеми РЛА показує необхідність застосування різних методів, серед яких важливу роль відіграють когнітивні підходи, які уможливають структурування накопичених знань у галузі ремонту ЛА та визначення її інформаційного обсягу.

2. Для розкриття інформаційного обсягу терміну продуктивним є використання термінологічного апарату когнітивної лінгвістики, зокрема поняття концепт, оскільки в термінології концепт представляє спеціальну структуру знання й на вербальному рівні співвідноситься з терміном. Вимоги до терміна (дефінітивність, однозначність, нейтральність, стислість тощо) фактично є прагненням до окреслення межі терміноконцепту і досягнення ідеальної номінації. Структуру концепту можна подати у вигляді фрейму, який у широкому розумінні є схематичною організацією накопичених знань. Найменшою одиницею внутрішньої структури фрейму є слот, який може розглядатися як більш деталізований фрейм. Для поглибленого аналізу термінології використано чотири різновиди фреймів.

3. Функціонально-семантична стратифікація термінолексики РЛА за сферами вживання показала, що загальнотехнічна лексика є основним матеріалом для творення термінів у галузі РЛА, важливу роль відіграє також лексика загальнонаукового та міжнаукового стратумів. Загальноновживані слова активно використовуються під час творення складників вузькоспеціальних одиниць.

4. Крім термінів у дослідженні виявлено такі функціонально-семантичні типи номінативних одиниць, як предтерміни, виражені різноманітними описовими

зворотами, професіоналізми, одиниці, що перебувають на межі між професіоналізмом і терміном, номенклатурні позначення.

5. Розгляд історії розвитку термінології РЛА показує поступове виділення сфери РЛА в самостійну підсистему. З урахуванням екстралінгвістичних та лінгвістичних чинників запропоновано періодизацію розвитку російської термінології РЛА.

6. Побудова класифікаційної фреймової моделі концептосфери *Ремонт ЛА* дозволяє встановити концептуальну межу термінології РЛА, виділити категоріальні (2), базові (4) та опорні (14) концепти, які деталізовано в субконцептах і слотах. Розроблена динамічна концептуальна модель виробничого процесу дає можливість простежити напрями групування номінативних одиниць усередині виробничого процесу ремонту. Сценарій РЛА представлений у вигляді п'яти сцен, що складаються з епізодів – структурно-семантичних блоків.

7. Динамічна концептуальна модель демонструє свою продуктивність для організації субконцептів нижчих порядків і мовних одиниць навколо концептів нижчих порядків (субконцептів) за допомогою структурно-семантичного фрейму, який організує знання про РЛА. Виділення ядра та периферії концептів різних рівнів дозволяє проілюструвати семантичні (змістові) і, певною мірою, синтаксичні зв'язки між елементами фреймів і субфреймів. Визначення диференціовального семантичного компонента, що об'єднує елементи фреймів, дозволяє виявити загальні тенденції в концептуалізації науково-технічної сфери РЛА.

8. Основними парадигматичними відношеннями, що пов'язують терміни РЛА, є антонімія і варіантність. 212 антонімічних опозицій (часових, векторних, просторово-орієнтаційних, кількісних), що представляють у сфері РЛА фундаментальні системні опозиції, об'єднують 23 інтегральні семи («кількість», «орієнтаційні ознаки», «граничний стан» та ін.). Найбільшу кількість антонімічних опозицій виявлено в концептуальній зоні *Виробничий процес* (84). Термінологічні пари і ряди (142) утворюють омореферентні (46) і парареферентні варіанти (96).

9. Синтаксичний спосіб є основним для творення термінів РЛА. Термінології РЛА притаманна невелика кількість однослівних термінів (429), основну масу складають двослівні терміни субстантивно-атрибутивної групи і трислівні терміни з атрибутивними та атрибутивно-субстантивними компонентами. Довжина багатослівного терміна варіює від 2 до 6 компонентів. Аналіз структури комплексних багатоконпонентних термінів РЛА показав, що багатослівні терміни утворені за 6 субстантивними моделями, 21 субстантивно-атрибутивною моделлю без використання прийменників і за 67 моделями з прийменниками. Превалюють бінарні номінації (1836 одиниць), далі – тричленні, потім чотиричленні утворення. Багатослівні терміни формуються переважно на базі термінів математики, фізики, хімії, металознавства, машинобудування. Це дає підстави для висновку про вторинність термінології РЛА.

10. Семантична деривація (метафоричний перенос, метонімічне перенесення, звуження значення) сприяє формуванню терміносистеми РЛА. Метафора в термінології РЛА відображає такі глобальні поняття, як частотність, швидкість, величина, оцінка. Мережі метафоризованих термінів сприяють утворенню

професійної метафоричної картини світу, яка, на відміну від індивідуальної метафоричної картини світу, є інструментом об'єктивації знання про світ і налаштована на професійне спілкування. Виявлено 33 джерела творення 191 терміна.

11. Словотвірний аналіз термінологічних одиниць дозволяє встановити, що терміни, утворені префіксальним способом, префіксально-суфіксальним і безафіксним способами, сприяють формуванню концептуальної структури термінології РЛА. Суфіксальні деривати можуть вказувати на певну ономазіологічну категорію (процесуальність, предметність, якість). У номінаціях, виражених іменниками, найбільш продуктивними є суфікси, властиві науковій термінології (*-ание/-ение-, -ок, -ость, -очн-/-ечн-*). Безафіксний спосіб демонструє продуктивність у номінації дефектів ЛА. Основою і словоскладанням утворено 369 одиниць. У складі аббревіації найбільша продуктивність належить ініціальному типу аббревіації (до 7 скорочених слів).

Дослідження дає можливість увести до наукового обігу значний фактичний дослідницький матеріал, який можна використовувати для укладання спеціального словника з ремонту літальних апаратів, що прискорить процес гармонізації термінології. Перспективу наступних досліджень вбачаємо в розробці різних напрямків фреймового аналізу термінологій, опису професійної метафоричної картини світу авіаційної термінології.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В 16 ПУБЛІКАЦІЯХ:

У фахових наукових виданнях:

1. Проскурина Л. Н. Динамическая структура опыта научно-практической деятельности (на примере терминологии ремонта летательных аппаратов) / Л. Н. Проскурина // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сучасні тенденції розвитку мов : зб. наук. праць. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 6. – С. 174–177.

2. Проскурина Л. Н. Роль когнитивной метафоры в формировании терминологии ремонта летательных аппаратов / Л. Н. Проскурина // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: зб. наук. праць. – Сімферополь: Вид-во Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, 2011. – Т. 24 (63), № 4. – Ч. 2. – С. 155–158.

3. Проскурина Л. Н. Структурные параметры и тенденции терминообразования многословных лексикализованных понятий в концептосфере «Ремонт летательных аппаратов» / Л. Н. Проскурина // Вісник Дніпропетровського ун-ту: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2011. – Том 2. – С. 143–149.

4. Проскурина Л. Н. Профессиональная метафорическая картина мира (на примере русской терминологии ремонта летательных аппаратов) / Л.Н. Проскурина

// Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО: зб. наук. праць. – Київ, 2012. – Вип. 25. – С. 186–193.

5. Проскурина Л. Н. Концепт «дефект летательного аппарата» как основа для формирования русской терминосистемы ремонта летательных аппаратов / Л. Н. Проскурина // Вісник Дніпропетровського університету: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2013. – Т. 1. – С. 143–149.

6. Проскурина Л. Н. Роль аббревиации в технической терминологии (на примере терминологии ремонта летательных аппаратов) / Л. Н. Проскурина // Науковий вісник Херсонського держ. університету: зб. наук. праць. – Херсон, 2013. – Вип. 18. – С. 121–127.

7. Проскурина Л. Н. Ономаσιологические модели терминов-композигов в технической терминологии ремонта летательных аппаратов / Л. Н. Проскурина // Вісник Дніпропетровського університету: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2015. – Т. 23. – 2015. – С. 113–118.

У закордонних виданнях:

8. Проскурина Л. Н. Префиксация как способ формирования когнитивно-семантической структуры русской терминологии ремонта летательных аппаратов / Л. Н. Проскурина // Вестник Челябинского государственного университета: сб. науч. трудов. – Челябинск, 2013. – Вып. 84. – С. 157–159.

9. Проскурина Л. Н. Некоторые семантические особенности авиационной терминологии (на примере ремонта летательных аппаратов) / Л. Н. Проскурина // Материалы Междунар. науч. конф. [«Нормативное и описательное терминоведение»]: (Москва, 17–18 мая 2007 г.): докл. – М.: «Стандартинформ», 2007. – Вып. 1. – С. 45–47.

В інших наукових виданнях:

10. Проскурина Л. Н. Номинативное пространство «Ремонт летательных аппаратов» как сфера специальной коммуникации / Л. Н. Проскурина // Материалы Междунар. науч. конф. [«Лексико-грамматические инновации в современных восточнославянских языках»]: (Днепропетровск, 19–20 апреля 2007 г.): докл. – Днепропетровск: Пороги, 2007. – С. 392–394.

11. Проскурина Л. Н. Фреймовая структура концептосферы терминологии ремонта летательных аппаратов / Л. Н. Проскурина // V Международные Севастопольские Кирилло-Мефодиевские чтения: сб. науч. трудов. – Севастополь: «Гит пак», 2011. – С. 501–508.

12. Проскурина Л. Н. Роль когнитивной метафоризации в процессе терминопорождения / Л. Н. Проскурина, М. Н. Бондарчук // Материалы Междунар. науч. конф. [«Лексико-грамматические инновации в современных восточнославянских языках»] (Днепропетровск, 9–10 апреля 2009 г.): докл. – Днепропетровск: Пороги, 2009. – С. 60–63.

13. Проскурина Л. Н. Структура многословных лексикализованных номинаций в концептосфере «Ремонт летательных аппаратов» / Л. Н. Проскурина // Материалы Междунар. науч. конф. [«Лексико-грамматические инновации в современных восточнославянских языках»] (Днепропетровск, 7–8 апреля 2011 г.): докл. – Днепропетровск: Нова ідеологія, 2011. – С. 317–320.

14. Проскурина Л. Н. Сценарный фрейм как один из способов структурирования опыта научно-практической деятельности (на примере анализа концептосферы «Ремонт летательных аппаратов») / Л. Н. Проскурина // Материалы Междунар. науч.-практ. конф. [Теория и технология иноязычного образования]: (Киев, 27–28 октября 2011 г.): тезисы докл. – К., 2011. – С. 109–110.

15. Проскурина Л. Н. Фреймовый подход к созданию учебника по ремонту летательных аппаратов для иностранных студентов / Л. Н. Проскурина // Материалы V Міжнар. наук.-практ. конф. [«Науково-методичні проблеми мовної підготовки іноземних студентів»]: (Київ, 1–12 квітня 2013 р.): тези доп. – К.: НАУ, 2013. – С. 115–117.

16. Проскурина Л. Н. Универсальные технические концепты в научной и обыденной картине мира / Л. Н. Проскурина // Материалы VI Междунар. науч. конф. [«Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках»] : (Днепропетровск, 22–23 апреля 2013 г.): докл. – Днепропетровск: Нова ідеологія, 2013. – С. 247–249.

АНОТАЦІЯ

Проскуріна Л. М. Термінологічна підсистема російської мови «Ремонт літальних апаратів»: лінгвокогнітивний аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.02 – російська мова. – Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України – Київ, 2016.

Дисертаційне дослідження присвячено комплексному аналізу підсистеми авіаційної термінології російської мови «Ремонт літальних апаратів» у когнітивному, системному та загальнолінгвістичному аспектах.

На матеріалі підручників, авіаційних, політехнічних словників досліджено особливості функціонування корпусу термінів ремонту літальних апаратів, із залученням різних когнітивних моделей розкрито концептуальний потенціал поняття «ремонт», побудовано концептуальну модель дослідженої термінології, визначено її інформаційний обсяг.

У роботі проведено функціонально-семантичну стратифікацію термінів, простежено особливості семантичних параметрів термінології, рівень її синтаксичної уніфікованості. Визначено роль словотворчих процесів у формуванні концептуальної структури технічної термінології, зокрема, виявлено продуктивні формально-семантичні та морфолого-синтаксичні моделі. Концептуальну метафору розглянуто як засіб формування професійної метафоричної картини світу.

Ключові слова: термін, термінологічна підсистема «Ремонт літальних апаратів», концепт, динамічний фрейм, структурно-семантичний фрейм, професійна метафорична картина світу.

АННОТАЦІЯ

Проскурина Л. Н. Терминологическая подсистема русского языка «Ремонт летательных аппаратов»: лингвокогнитивный аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 – русский язык. – Институт языкознания имени А. А. Потебни НАН Украины – Киев, 2016.

Диссертация посвящена комплексному анализу терминов подсистемы авиационной терминологии «Ремонт летательных аппаратов» в когнитивном, системном и общелингвистическом аспектах.

Исследуемый корпус терминов сформирован на материале авиационных и политехнических словарей, учебников и опубликованных конспектов лекций и включает более 3700 терминов. Зарождение терминологии научно-производственной сферы ремонта летательных аппаратов связано с появлением летательных аппаратов, а становление – с возрастающим значением авиации, развитием авиаремонтного производства под влиянием научно-технического прогресса в XX веке.

Кроме терминов выявлены такие функционально-семантические типы номинативных единиц, как предтермины, профессионализмы, единицы, находящиеся на пути перехода от профессионализма к термину, номенклатурные системы.

Функционально-семантическая стратификация терминологии ремонта летательных аппаратов по сферам употребления показала, что основным материалом для образования терминов служит общетехническая лексика, а также лексика общенаучного и межнаучного слоя. Общеупотребительные слова активно используются при образовании составных узкоспециальных единиц.

Для системного анализа терминологии использовано четыре разновидности фреймов. Учитывая то, что в терминологии концепт представляет специальную структуру знания и на вербальном уровне соотносится с термином, с помощью фрейма семантики слова на основе дефиниций раскрыт концептуальный потенциал понятия «ремонт». Построение классификационной фреймовой модели подсистемы «Ремонт летательных аппаратов» позволило установить ее концептуальную емкость. Сценарий исследуемой подсистемы представлен в виде пяти сцен, состоящих из эпизодов – семантических блоков, объединяющих группу терминов, используемых на определенном этапе ремонтной деятельности.

Динамическая концептуальная модель использована в качестве базы для анализа организации языковых единиц вокруг концептов нижних порядков (субконцептов) с помощью структурно-семантических фреймов. Выделение ядра и периферии концептов разных уровней позволило проиллюстрировать семантические (содержательные) и синтаксические связи между элементами

фреймов и субфреймов. Определение дифференцирующего семантического компонента, объединяющего элементы фреймов, позволило выявить общие тенденции в концептуализации научно-технической сферы ремонта летательных аппаратов.

Исследование показало, что основными парадигматическими отношениями, связывающими термины подсистемы, являются антонимия и вариантность. 210 антонимических оппозиций (временных, векторных, количественных и др.) объединяют 23 интегральные семы («количество», «ориентационные признаки», «предельное состояние» и др.). Терминологические пары и ряды (142) образуют оморферентные (46) и парарферентные варианты (96).

Синтаксический способ является основным для образования терминов РЛА. Для терминологии РЛА характерно небольшое количество однословных терминов (429), но значительное количество двухсловных терминов субстантивно-атрибутивной группы и трехсловных терминов с атрибутивными компонентами и атрибутивно-субстантивными компонентами. Анализ структуры комплексных многокомпонентных терминов РЛА показал, что неоднословные термины образованы по 8 субстантивным моделям, 22 субстантивно-атрибутивным моделям без использования предлогов и по 29 моделям с использованием предлогов. При этом преобладают бинарные номинации (1836 единиц), далее – трехчленные, затем четырехчленные образования. Основные науки, комплекующие многословные термины: математика, физика, химия, металловедение и др.

Семантическая деривация (метафорический перенос, метонимический перенос, сужение значения) способствует формированию терминосистемы РЛА. Концептуальная метафора рассмотрена как способ образования профессиональной метафорической картины мира. Выявлено 33 источника образования 191 термина.

Словообразовательный анализ позволил установить, что термины, образованные с участием префиксов, играют важную роль в формировании концептуальной структуры терминологии РЛА. Суффиксальные дериваты могут указывать на определенную ономаσιологическую категорию (процессуальность, предметность, качество). Безаффиксный способ продуктивен при номинации дефектов ЛА. Осново- и словосложением образовано 369 единиц.

Ключевые слова: термин, терминологическая подсистема «Ремонт летательных аппаратов», концепт, динамический фрейм, структурно-семантический фрейм, профессиональная метафорическая картина мира.

ABSTRACT

Proskurina L.M. The Terminological Subsystem «Aircraft Repair» in the Russian Language: Linguistic and Cognitive Aspects. – Manuscript.

Thesis for the Scholarly Degree of Candidate of Science in speciality 10.02.02 – Russian language. – O.O. Potebnya Institute of Linguistics. National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2016.

This thesis is devoted to a complex research of the subsystem of aviation terminology "Aircraft repair" in the Russian language and its cognitive, systemic and

general linguistic aspects.

The Aviation and Polytechnic dictionaries and textbooks have been used to study the independently functioning system of the terms for the repair of aircraft with various cognitive models, to describe the extralinguistic factors of formation and development of the subsystem "Aircraft repair". The informational potential of the concept of "repair" is revealed, a conceptual model of the scientific production subsystem is built, its volume of information is defined and the concepts of different levels are analyzed.

This thesis presents a functional-semantic stratification of the terms, traces the semantic parameters of terminology and the level of its syntactic standardization. The role of derivative processes in the formation of the conceptual structure and development of complex system trends are defined, and the productive formal-semantic and derivative models are identified.

Conceptual metaphor is considered as a way to form a professional metaphorical picture of the world.

Keywords: term, the terminological subsystem «Aircraft repair», concept, dynamic frame, structural and semantic frame, a professional metaphorical picture of the world.